

Tartu Riiklik Ülikool
Üldajaloo kateeder

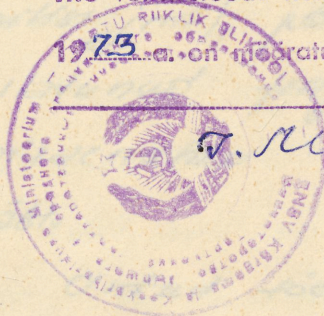
KARTAAGO KULTUURI
PROBLEEME

Diplomitöö

TRÜ väistlustööde komisjoni otsusega 24. juunil

1973. a. on määratud käesolevale tööle

II auhind

V. Meera

TRÜ Teaduslik sekretär

Töö teostaja: H. Käänik

Ajaloo osak. V k.

Töö juhendaja: L. Mäll

v.-õpetaja

Eessõna

Skartaago kultuuri probleemide uurimisele puutume kokku rea tõsiste raskustega, millestest kõige tähtsam on allikate nappus. Skartaago enda allikad meil peaaegu pole (mii kirjilikku kui ka arheoloogilisi jms.), põhiline osa teadetest on meremi-
ulatunud fragmentaarselt ja sedaagi puu-
misaenuliku kreeta ja rooma autorite sule
läbi.

Antud töös pole tahelud anda ük-
vaadet Skartaago kultuuri kõrgist aspe-
ktidest (see otsust ka võimatu), vaid on pea-
tunud vaid mõningatel, teatud on seda
põhimõttel, et kultuuri probleemide uuri-
misele peab eelnema või siis sellega vah-
tult kaasnema kultuuri rehabiliteerimi-
ne (seda on Skartaago kultuuri käitle-
misel tingimata vaja). Ühest on nga

mõtetus teha teiste, karttaage kaasajaste riikide kul-
luuri taustal, Sõs on püüdnud näidata, et paljudel juhul
on igaljuhul kultuurseteks (või enam kultuurseteks)
peetud rahvad seisnud puhtlohistega samal tasapinnal
või veelgi madalamal (isärasnis roomlaseid)

Sõs kirjutamisel on autor kasutanud antud pra-
ksumi kohta eakaid tähtsamat allikaid ja mono-
graafiaid, eelkõige karttaage ajaloo ja kultuuri
suurimole spetsialistide Kahrstedt'i, Gsell'i,
Vogt'i jt. töid, suures mõttes on see mere tingi-
muutes senini suhteliselt vähe või peaaegu üldse
mitte kasutatud saksa ja prantsuse autorite töid. Antik-
autorite tööde hääliselt tagasihoidlik kasutamine
on tingitud asjaolust, et olemasolevad karttaage
kultuuriloolisest küljest mäkimisväärselt ei talgusta.

Sõs, mis on autori mitmeaastase töö tulemu-
seks, on antud autori poolne konkreetne kar-
taage kultuuri struktuuri skeem, mis on kirjeldatud
allikmaterjali ning arheoloogilise lüümaterjali süs-
tematiseerimise tulemusena. Kultuuri üksikprobleemi-
de juures on autor püüdnud vältida traditsiooni-
list esitusviisi ning probleemistikust süntetiliselt pra-
di loonise taustal püüdnud isiklike seisukohti
argumenteerida. Psüühilise laadi probleemide
juures on autor teinud katsu kasutada deduk-
tiivset psühholoogilist meetodit aprioorilises
mastaabis.

geograafilised tingimused.

Ülevaade ajaloost.

Kartaago linna geograafilised koordinaadid: $36^{\circ}48'$ p.-l; $11^{\circ}32'$ i.-p.

Linna nimetus tähendab joonitka keeles „uut linna“ (Kart Hadast - Krt'hdst^{*}), kreeka transkriptsioonis Καρχηδών (Karthedon), ladina transkriptsioonis Carthago. Asua suurel kaljunemel, omades ühtlasi äärmiselt soodsat geograafilist asendit, olles Mare Africanumi Aafrikapoolsel kaldal Vahemere kaubateede histoomiskohas ning Vahemere uskosa kitsaimas lõigus Euroopale üheks lähimaks punktiks.

Elanike arvu on Kartaago hiljaegadel on väga erinevalt hinnatud. Kui Strabon väidab, et see võis III Puunia sõja eel ulatuda 700 000-ni, siis Kahrstedt soovastu on hoo-

* Kartaagolased - Krt'hdst'im - תרשדן תרשדן

pis tagasihoidlikum, rakkudes puumlaste arvukus suur-Kartaagos III Puumia sõja ajal 120 000(!?), millistest müüridel võis võidelda maksimaalselt 30-35 000.¹ Võib siiski arvata, et tegelik elanike arv on pigem lähedane Straboni kui Kahrstedti poolt pakutule.* Turajev näitaks peab täiesti võimalikuks 700 000 elanikkonnaga olemasoleva Suur-Kartaagos (e. lihtsalt Kartaagos) arvestades suurt massi kõrgeid majasid, mis, ta nagu teada, ulatusid 6, mõningate autorite arvates isegi 8(!) korruseni (vt. Тупаев, ЭНУ. Уобарь, №28, стр. 652). Kartaago linna mõõtmete suhtes ajaloolaste arvamusel jällegi varieeruvad, sat-sa ajaloolane Beloch toob ära antiikautorite andmed (Liviust): enne III Puumia sõda oli Kartaago ümbermõõt 23 (184 staadiumit) miili, kogu poolsaar aga, millel asus linn, omas ümbermõõduks 360 staadiumit (Strabon), Rooma-aegse Kartaago ümbermõõduks pakutakse ca 10,25 miili (s.o. üle 2 korda väiksem puum Kartaago omast)². Ch.-andre Julien pakub vastavaks arvaks 34 km, müüride kõrguseks

¹ U. Kahrstedt (in Meltzer), Geschichte d. Kartager, Berlin-Leipzig, 1913, lk. 647.

² J. Beloch, Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt, Leipzig, 1886, lk. 485.

* Kahrstedti poolt pakutu tundub seda enam vähem usutatavana, et juba Atenas (IV saj. e.m.a.) elas küllaltki usutatavate arvestuste põhjal

13-15 m, müüride paksusets 9-10 m³.

Kliimaatiliselt jäävatli Kartago linn ja tema valdused Aafrikas koos, mis ei erine oluliselt Lõuna-Euroopa kliimast. Põhja-Aafrika selle piirkonna geograafilis-kliimaatilised tingimused on põhjustanud rea teonate tekke. Tuntud P.-Aafrika uunja Emil-Felix Gautier väidab näiteks, et tulerenalt asjaolust, et inimese elamiseks kõrge sebi-
vam kliimaatiline vöönd P.-Aafrika rannikul

ca 155 - 165 000 inimest (koos orjade jms-ga) ning Caesari-aegses Roomas ca 800 000 inimest, II saj. m.a.j. aega juba 1,5 mlj. (!) inimest [otsustades nüüd Rooma ümbermöödu (moenia) järgi (Vespasianuse perioodil - Plinius, III, 66. - ca 13,2 miili ning Ouerelianuse - aegse moenia järgi, mis olevat ulatunud 11,3 - 22 - 50 miilini(??) - vt lähemalt Beloch, Bevölkerungs, lk. 485.) on Kartagole antud 700 000 täiesti normaalne, arvestades viimase ümbermöödu (23 miili) ning suurt elanike tihedust linna kaugosas]

lähemalt vt. A. Garcia y Bellido, Problemas sociales del urbanismo en la area mediterranea durante la edad antigua (Ettekanne, peetud XIII Rahvusvahelisel ajakolaste kongressil Moskvas 21. augustil 1970 - vt. ВВН, 1971, № 1, lk. 162.)

³ И. Ш.-А. Акюльен, История Северной Африки, М., 1961, lk. 108.

on kuni 3000 km pikk ning ainult 150 km lai (maksimaalselt), olevat takistanud lihtse tsentrumi kujunemist. Jões P-aafrikas, millest ikka armastatakse kirjutada, on Gautier' arvates siiski pigem väid sümboolsed jõed, mis suurema osa aastas on kuivad ning ka see loomulik vetevõrdel kasuruvate ühenduste puudumine olvad soodustanud partikularismi, säilitanud kontrastid ning takistanud elanikkonna segunemist⁴.

Eni rassidest ja etnilistest kihtidest koosneva P-aafrika elanikkonna segunemise probleemidel me peatume põgusalt veel järgmises peatükis. Lisaks Gautier' väidetud geograafilistele kitsendavatele tingimustele olvad ora autorite arvates küllaltki suur (kui mitte põhilist) rolli mänginud siin igipõline antagonism - opositsioon ühelt poolt paiksete ning teiselt poolt rändrahvaste (nomaadide) vahel⁵.

Vastuolul koostat nomaadide ja paiksete rahvaste vahel näib teemat toetavat ka E.-F. Gautier ise, iseäranis kohtades, kust ta lähtub

4 Vt. Жюльен, Op. cit., lk. 33.

5 Vt. üldiselt A. Toynbee, A Study of History, London, 1934, vol. III, lk. 16-21.

Vt. samuti Toynbee kriitika И. Я. Златкин, А. Тойнби об историческом прошлом и современном положении кочевых народов, Вост. Нет., 1971, № 2, lk. 92.

raimatuust kahestatuses Berbeerias, mis olewat põhjutanud pideva vöötamaa- lastest valitsjate vaheldumise Berbeerias⁶. Nähtavasti tuleb rihjet mõista kui juba seoses joiniiklaste kolomasatsiiooniga alguse saanud pidevat ahelreaktsiooni, mille kaigus üts paikne rahvas, olles end kindlustanud daafrika põlijarannikul, loomulik antagonist, geograafiliste tingimuste jms. pidevas vaetuolus olles teda ümbritsevate nomaadidega, osutub sellisel kombel tergeks saagiks järgmisele paiksele* rahvale: kartaaagolasi tüjusid välja roomlased, roomlasi vandaalid, vandaale Bütsants, Bütsantl araablased jne. jne. Selline oleks kahe erinevate materiaalsetel elutingimustel baseeruva rahvastikugrupi antagonistide probleem, kohandatuna konkreetsetl Kartaaago ajaloo küsimustele. Ise küsimus on, kuiõid see teooria ajalooliste sündmuste ja areaduspärasuste lahendamiseks ja süstematiseerimisel sobivats osutub. Samaa probleemi vaatab misut teise

⁶ vt. ЖКОЛЕН, Op. cit., lk. 40.

* sormuti ka rändrahvastele

raatenuurga all Ch.-Cl. Julien, tuues võimaliku segu-
nina sisse antagonismi märgelamike ja tasandike
elamike vahel.⁷ Kürtar on aga, milline antud jutul
oleks konkreetne ajalooline skeem, millised rahvad P.
Aafrikas liigitada üheselt märgelamike ja millised ta-
sandike elamike kategooriasse ning ispuks kõige täht-
sam - konkreetse ajaloolise materjali põhjal näib
yulieni varet olevat küllaltki raske tõestada.

Näpaltju kõvalepõikena Kartago kliimatiis-geog-
raafilisest oludest ning nendega seotud konsept-
sioonidest. Faktiks jääb aga, et oma olemuselt oli
Kartago lütrik: paljuresoueline, paljonõimuline
(erinevat kultuuritasemetel), erinevad poliitilisi
õigusi omavate ning kohati üsna nõrgalt seotud
ning vastutululine linnade ja piirkondade konglo-
meraat, mis Suur-Kartago vähise võimsuse taga
lacks aimata sügavaid sisemisi nõrkusi^{7A}.

⁷ Жульен, Op. cit., lk. 40.

^{7A} Ит. кз Шифман, Возникновение карфагенс-
кой державы М.-Л., 1963, lk. 98-99.

Kahrstedt, Op. cit., lk. 1: süiski, vaatamata Kar-
taago rüsemistele nõrkustele
".... kein gegner der Stadt hatte
im Ernst daran denken können,
dem nordafrikanischen Küsten-
reiche einem Schlag zuzufügen,
der die Auflösung dieser Herr-
schaft etc. zur Folge haben
konnte."

Kartaago linn asutati tõenäoliselt 814. e. m. a. (Sitsiilia ajaloolase Timarose järgi) Foiniikia linna Tüürose asukate poolt. Legendi järgi oli kolonistide eesotsas Tüürose kuninga Mattani tütar Dido (Elissa). Selle üle, kas Dido on ajalooline isik, on väga raske otsustada, kuni tänase- ni on see tekitanud ajaloolaste seas vaidlusi.

Kartaago ajalooost servituna teame tänapäeval suhteliselt vähe. Paremini on valgustatud, nagu espool juba märgitud, kreeklaste ja roomlastega peetud sõdade perioodid. Võimsa mereväe ja suuri Kartaago kokku pörkude näo kreeklastega Sitsiilias, kus Kartaago palgarmee pidas vahelduva eduga võitlust Sitsiilia türannidega kord lüües pärslastega, kord isugi aturlastega, rääkimata etruskidest, kes said Kartaago vanad lihtased.

Formaalselt jäi Kartaago Tüürose abimaks ning formaalselt ehk Tüürose isatada ja ka Kartaago püüesteks: babiloonlased, pärslased, makedoonia aleksander. Hiljem, siis Rooma juurde -

mise ning intelligentsiaga Apenniini poolsaarel muutus Rooma ja Kartago kokkupõrge vältimatuks (Rooma ja Kartago vahelist võitlust on märksid kaadeldud kui mõlemapoolset imperialistlikku sõda - v.a. muidugi III Puunria sõda; Itaallane P. Terres - vt. lähemalt tema ettekanne Moskvas XIII rahvusvahelisel ajaloolaste kongressil, "Balance of Power Politics in classical antiquity" - vaatab Hannibalipoolseid püüdeid kiikest kitsendada (pärata) Rooma mõjusfääri Apenniini poolsaarega s.o. hoida lähemere-maailma lääneosa poliitilises tasakaalus - vt. BPH, 1971, N°1, lk. 141).

Rooma võitu Kartago üle on püütud selgitada kui reeglipärasest nähtusest (klassivastuolude Kartagos olid olnud märksa tugevamad kui Roomas, iseäranis aga muidugi asjaolu, et roomlased võitlesid oma territooriumil jms - vt. näiteks N. O. Maskini käsitus; samuti vaenulike armeede erinev sotriline koosseis jms.) Käesolevas töös on lähtutud seisukohast, et Rooma ja Kartago vaheliste sõdade tulemusi pidada üksnes objektiveetost põhjustest tulenevaks, on võetud

mõneti lihtsustatud. Suurem tähtsus oli tõe-
mäoliselt subjektüüset laadi teguritel (silmas on ees-
kätt peetud II Puunia sõda).⁸ Ojalooalise pärti-
muse järgi olivat Hannibal ise väitnud, et
teda ei võtnud mitte Rooma vaid Kartaa-
go senat.

II Puunia sõjale järgnenud suurem sisevõit-
luses oleks Hannibali võit konservatüüse oligar-
hia idee olnud Kartaaago jaoks hindamatu täht-
susega, oleks aidanud suurendada Kartaaago võim-
konda vastupanuvõimet ning loonud tingimü-
sed lülisemaks iseseisvumiseks. Oligarhia reetur-
likkus, mis oli saatuslikuks saanud juba II Puu-
nia sõja päevil, kukutas nüüd Kartaaago isepri-
kult. Kartaaago nergestamise hinnaga seili-
tas reaktiivse oma positööronia, jäädes loot-
ma roomlaste huusoolikkusele. Jaotised loo-
tusid, nagu teada antiikajalooist, ei õigus-
tanud ennast kunagi. III Puunia sõda pol-
nusti sisuliselt mingi sõda vaid ammü-
kaudetsetud arektiendiandamine kunagise riiva-
liga. Aastaga 146 e. m. a. lõpeb iseseis-
su Kartaaago ajalugu.

⁸ Vt. lähemalt B. Hallward, Hannibal's invasion of Italy; The Roman defensive; Scipio and victory, CAJL, vol. VIII.

Kriitiline ülevaade teooriatest

Nagu juba märgitud, kuulub meil kasutada olevatest kirjalistest allikatest rõhu enamuse kreeka ja rooma autoreile, millised, tänu suurtele erinevustele mainitud tsivilisatsioonide ja Kartaaago vahel, suhtunud Kartaaago kultuuri kui barbaar-
suse.¹ Vaenuliku suhtumise tagajärjel on meieni jõudnud ühekülgne ning kohati moonutatud informatsioon. Tuleb eraldi lisada, et oluline osa rooma ja kreeka autorite töödest ei käsitu otseselt näevõrd Kartaa-
go kultuuri probleeme (mis on eesmärgiks dip-
lomitöö teinaks), vaid eelkõige üksikuid pe-
rioodu Kartaaago ajaloost, mis puudub avarad
sammal ajal kreeka ja Rooma (Kartaaago võit-
lus krakkatsega ülemvõimu pärast Sitsiilias,

¹ Polübios, Plutarchos, Sallustius, Livius jt.

Puumia sõjad jms). aja jooksul on see Kartagooraimulik suhtumine ajalooajlasel kirjanduses Euroopas tugevasti juurdunud, seda enam, et Kartago eelalikkad, pärimuse järgi rikkad raamatukogud², on täiesti kaotatud läinud.³ (Seda arusaamatam on praeguse Tunisea suhtumine säilinud Kartago arhitektuurimälestuste säilitamisse. Kartago on arhivatsioon kolmas kultuuriline, hukkumine tõelisalt läbi, arholoogidele kaevamiste alal laiendava Tunise linna näol. Jaab üle vaid imetada, kui vähe teada ja hoolivad noored araabia riigid uni-kaasitud ajaloomälestustest⁴.)

On kujunenud niisugune ilalmainitud tõrjajade äärmisus, mis iseenesest aga ei muuda ühtki ajaloolist teooriat veel objektivsemaks. Võime öelda, et tegemist on suhtumiste ja arusaamade kompleksiga, kindlalt määratletud ja väljakujunenud ajaloolise traditsiooniga. Singlikult võime selliseid teooriaid jagada 2 gruppi:

Context teooriad, mis jutustavad antiikautorid lihtsalt võim (näiteks M. Char-

² H. näiteks Warrington, Carthage, London 1960 p. 141.

³ Kartago raamatukogud ringiti Numidia vürstidele või lihtsalt tantsu roomlaste poolt laiali. Siin-riiside materjalide ei pööranud keegi kunagi tähelepanu. Nüüdseks on need allikad äärmiselt oma ajaloolistes töedes. On võimalik, et need leidsid tulevikus ajaloolaste poolt Sahara kõrbes ja mujal.

⁴ vt. ka Ю. Тихонов, Карфаген не горел и не разрушен,

usworth. 5)

Teiseks teooriad, mis puuduvad antüüset käsitlust omapoolsete meetoditega kinnitada, tõestada (näiteks näitogude ajaloolane H. Mas-kin⁶.)

Cambridge'i Antikajaloo autoreist on Charles worth üks ründumummaid europötsentriste, mis ilmub iseäranis hästi tema Kartaaegot käsitlevas artiklis. Charlesworthi jaoks on kurioosne fakt, et legend Didost on antüülegendide hulgas üks levinummaid. Sama autori arvates sai Kartaaegoo poeg (silm- mas on petnud Klaadrubali - Kleitomahhost) vaid „olude summalise veidruse tõttu“ Abena uu akademiaga jaoks, olles kar- neades mantlipärijaks⁷. Charlesworth ei tee erilist vahet juutide ja kartaaegolaste vahel, näekides neile rahvaille esies saanud kohtumõistmisest kreeklaste ja roomlaste poolt. Autor räägib täitsa lõõselt üht- ust semüdi mentaliteedist, mis eriti ilme- kalt olvad näiteks väljendunud rooma

Вскрыт сета, №8 (1971)

5 H. Charlesworth, Carthage, Epilogue, Cambridge Ancient His- tory (CAH), vol. VIII lk. 484 jj.

6 vt. H. O. Машкин, Последний бек пунического Карфагена, ВАН, №2 - 1949.

7. vt. Charlesworth, op. cit., lk. 490.

perioodil kuberneride pilkanises⁸, mürgeldamises jms, vüdatas võimau väike kinnitamiseks Suetoniusele⁹, kes räägib mässist Gladiumeetumis ning sellest, et askeeldur Nespasianust visati naeriga. Charlesworth'i jaoks on Kartago ajaloo tagaplaanil olev äärmus, kuigi hirmuäratav figuur, mis ei kerki kuvagi esile (into light), välja arvatud siis kui tegemist on veelgi robustsema tsivilisatsiooniga.¹⁰ Olevat väga raske nimetada midagi, mille eest inimkond oleks Kartagole tänu võlgu ning varmselt kultuuri osi- kas on Kartago ainsaks tuntuks võet- selt Hanno (admiral) poolt tsivilisat- sioonile toodud sõna, gorilla.¹¹

Antikautorite järand hõlustas märksa rasksa rassiteoreetilisel ula- tuslike elateaduslike ajalooliste skemide loomist. On huvitav, et oma olemuselt ei olnud need hoopiski mit- te antisemitlikud nagu võiks ooda- ta, vaid olid suunatud oma serva-

⁸ Charlesworth, op. cit., lk. 493.

⁹ Suet., Vesp., 4, 3.

¹⁰ Charlesworth, op. cit., lk. 494.

¹¹ Charlesworth, ibidem, lk. 493.

kuga küllaltki ebamääraselt
defineeritud ees-aasia e. armenoidse
rassi vastu (vorderasiatische oder arme-
noide Rasse) Peatumine pisut lähemalt
Fritz Schachermeyr'i biokultuurisel töö-
mal, kuna peak kõrgu muu teema sel-
ka veel Kartaaago antropogeeneesist
ja etnogeneesist üleaste andmise ees-
mäti.¹²

Muudis Kartaaago etnogeneesi prob-
leme, tuli Schachermeyr järeldusele, et
puhni rahvas (Schachermeyr ise kasutab termineid
Population ja Volk) moodustamisest võtsid
osa 4 põhirassi (Sch. terminoloogia), mil-
listele (igaühel valdi võtuna) on il-
loomulikud järgmised tunnused:

I Semüdi rass - dolihokefaalne
(kõrgelaubaline) - kultuurne

II Hamüdi rass - dolihokefaalne
- kultuurne

III Vähemere rass - dolihokefaalne

¹² F. Schachermeyr, Karthago in rassengeschichtlicher
Betrachtung, Rom u. Karthago,
Leipzig, 1943. lk. 9 jlj.

keeleliselt kuulub puuhni-foinikee keel semii-
di keelte hulka (vt lähemalt Н. Ш. Шифман, Фин-
кийский язык, М. 1963)

- kultuurine

IV Armenoidne rass - brachykefaalne
(madalalauvaline) - mittekultuurne

Antropoloogilised uuringud näitavad (Luginedes Butholoni - Chantre'i [Recherches anthropologiques de la Berbérie orientale. Lyon 1913] ning Contenau¹³ jt mõetmistele), et foiniikria tüüp oli üldiselt mesakefaalne, Harbado oma aega mesakefaalne-dolihokefaalne. Ajalooliselt on see seletatav foiniikria kolonistide intensiivse segunemisega P.-Aafrikas (mis madalamates rahvakihtides võis olla ja tõenäoliselt oligi laiaulatuslikum kui Kartago aristokraatia kõrgkihtides¹⁴) liibüa

¹³ vt lähemalt G. Contenau, La civilisation phénicienne, Paris 1926, lk 356-359.

¹⁴ Suhteliselt väikesearvuulises kõrgkihis toimus eelaltki intensiivne segunemine hispaania ja kreeka elemendiga (järglased sellistest segaabieliudest olid kõige põhjal otsustades väheõiguslikud). On alust oletada, et isegi Hannibal, Hamitkari poeg, oli isapoolse sugulustüüpi kaudu seotud kreeka elemendiga (Шуфман, Возникновение Карфагенской державы, М.-Л. 1963, 99), Schachermeyr nägib kreeka, itaalia või koguni põhja elemendi olemasolust Barkiidide dünastias (Sch., op. cit., lk 40-41). Segunemine hispaanlastega sai suuremal määral alguse seoses Barkiidide tegevusega. Nii Hasdrubal (Hamitkari väimees) kui ka Hannibal, olid abielus hispaanlastannadega (Livius 24, 41, 7).

Mis puutub segunemisse kohaliku liibüa elemendiga, siis sünn, nagu juba märgitud, oli puumi plutokraatia tagasihoidlikum. Schachermeyr näitab märgib, et puumi aristokraatia ei näitnud oma poegi alandlike liibüalannadega vaid kreeklannade ja numiidia vürstitudadega.)

elemendiga ning seega ka füüsiline tüüp läheneb üha enam hami-liibüa tüübile.* Schwachermeyr pötkus siin kokku ühelt poolt rassiliku antropoloogilise meetodi (sulenevalt kolju ehitusest määrati ära rassi kultuurilised võimed) ning teiselt poolt üldise levinud seisukohaga Skantovaigo kultuuri mitteisväärtuslikkusest. Schwachermeyr oli sunnitud traditsioonilist rassiteooriat „edasi arendama“ ning too sisse puhtaste ja segavereliste rasside mõiste. Nästandades neid, väidab ta, et segavereliste rasside (ka puuni) juures, erinevalt puhtastest, võib esineda füüsilis-antropoloogilise tüübi ja psüühilisi-intellektuaalse tüübi vahel mittevastavusi. Schwachermeyr võtab siinjuures Mendeli seadustele omavahel konkureerivatest geemidest, geemide vaheldest kombinatsioonidest, dominantist ja allasurutusest ning muust sarnasest. Sisuliselt tähendab see kõike seda, et nn. puhtaste rasside juures olevat füüsilisi ja psüühilisi omadusi määravad geemid eri valentriididega (tugevustega) ning segunemisel (mitme puhta rassi omavahelisel segunemisel) saadud tüübi juures võivad esineda mitme puhta rassi dominandid (tugevad geemid) ning see-

* süski paeub M. Pittard (vt. Contenau, op. cit., lk. 359) ka fooiniiklasi dolihokefaalsesse klassi.

kõttu olewat täiesti võimalik, et füü-
siline tüüp on määratud ühe puhta rassi
poolt ning psüühilis - intellektuaalsed oma-
dused ühe või mitme puhta rassi poolt. Nüudei-
tekita enam ningeid raskusi kõrgre 4-le rassi-
le omistada teatud hulk näitajaid, mis
oma iseloomult on olulisel määral sõltuvise pä-
ritoluga ning eeldades, et need on bioloogi-
liselt programmeeritud (s.o. päritult edasi-
antavad), omistada puunklastele. Schacher-
meyr võtab endale siinkohal vabaduse väi-
ta, et mainitud puunklaste rasside segune-
misel on armenoidne (vagu nägime, oli
Schachermeyri arvates tegemist mittekultuur-
se rassiga) intellektuaalne laad tingimata
domineeriv.¹⁵ Resümeeritult on kogu Schacher-
meyri süstemi loodud kokkuvõtte lk. 21.

¹⁵. Schachermeyr, op. cit., lk. 23-26.

RAS- SID TUN- NUSED	Vahemere	Arme- noidne	semii- di	Hamii- di
Vihkami- ne, pulgus jms.				X
Argus, kavalus		X		
Dialekti- lised võimed	X			
Mittere- ligioos- sus		X		
Runsti- sus		X		
Eeldu- sed kaubitse- miseks		X	X	

Põhivastuoluks puuni psüühilises laadis oli Schachermejer'i arvates vastuolu hamidi rassilt päritud vihkamise ning armenoitse arguse vahel, milline lõpuks olivat määranud üle Hartaargo langemise.¹⁶ Pärsed 146. a. e. m.a. olvat Hartaargo muutunud relig. parasüülikumaks kuna hamidi komponenti tuguvamalt ehastanud (esindanud) rahvas-

¹⁶ Schachermejer, Op. cit., lk. 31: ühelt poolt puunlaste seast võrsunud hulljulged meresõitjad, vallutajad ning jansahlised võitlejad teiselt poolt aga Sch. arvates laiad ja kavalad kaupmehed - see on paradoks, millest puunlased polevat üle saanud.

tiki olvat langenud Hartaago kaits-
mise käigus esmapooleks.

N. A. Maškini käsitlusel peatume siin
vard süttel, et Nõukogude ajalooalases kir-
janduses nimetatud probleemi kohta käiravd
spetsiaalsed uurimusi peaaegu pole.¹⁷ Laias
laastus võime N. A. Maškini teooriat pidada puudets
pseudomarksistlikul pinnal kinnitada (tõestada)
antütsit mudelit.¹⁸

Maškin põhiväitets on: sotsiaalsetest oludest
süngitult (?) - mõjukaim kiht nü Foiniikias
kui ka Hartaagos oli kaupmeste - vahendajate
kiht - ei saanud ka Foiniikia ja Hartaago
kultuuride olla originaalsed, vaid olvat et-
nud valdavalt etlettised. Skahjuks jätab
Maškin oma põhiväite tõestamata ning par-
mal juhul võime teha vaid umbkaudsaid nä-
poteesi.

Kunsti osas, tõsi küll, Maškin räägib
teatud omajärgist, mis ei tundnud näkets
marmorit jne jne. Rääkides kunstist laiemal
tasapinnal, teeb Maškin sisse termini - elemen-
side orgaaniline kokkuvõtamine ning väid-

¹⁷ Enimvaki idantikuprobleemide kohta on artikleid avaldanud
И. Ш. Ширман, Финскийские мореходы, М., 1966⁵; samuti tema
Возникновение карфагенской державы, М., 1963;
В. Н. Абнел, Памятник гробного Туниса, Вост. ист., 1970,
№ 8 jt.

¹⁸ Jutt kaib artiklist Н. А. Машкин, Последний век пуни-
ческого Карфагена, ВАН, 1949, № 2.

Mis sellel pinnal Rooma ja Kartago. Esimeses osas imperaatorliku epohhi aset leidnud erinevate kunstitelementide harmooniline kokkusulamine, Kartagos selvesta olevat traditsiooniline egiptuse-jooniline stiil eksisteerinud paralleelselt (сощущеетворно) hellemstilikuga, mille andis värskega nn harmoonilist sünteesi, uut, omapärast stiili (vastupidisel arvamusel on näiteks V. Audijev, kes on ühtlasi ka Kartago kultuuriloolise materjaliga mätksa rohkem kursis¹⁹) Samas tekib ka küsimus, mida me mõistame elementide orgaanilise kokkusulamise all. Juhul, kui me mõistame selle all seda, mis meie maitsele ja arusaamadele on vastuöetavam s.o. läheme hoopis mööda metaalse probleemidest üldisest kultuuride mõistmisel ja hindamisel, siis on N.A. Maškini seisukohtale muudugi asjatult vastuargumente otsida²⁰. Kontekst lubab küll oletada, et N.A. Maškin on samastanud kultuuri ja kunsti mõisted, kuid ka siis pole ülaltoodud väited korrektsed.

Peani sõnaga peatume ka Kartago-

¹⁹ Vt. näiteks В.Н. Абдеев, Памятники древнего Туниса, Вост. Исст., 1970, №8.

²⁰ Kõnitsa on siinkohal mätkida et Moskva RÜ juures asuva Adaceette Instituudi teadusliku ühikolaste konverentsil 1970. a. peetud referaadil (О роли карфагенской культуры в истории культуры античности) arutamise käigus entiseeriti osavõetud teavet N.A. Maškini seisukoha Kartago küsimuses.

ainelisel iurkitjandusel. On täiesti loomulik, et olulisel määral ammutatavad kirjanikud suure osa matujalistest ajaloolisest teabest loonuks ajaloolaste tööst, võttes üsna tihti üle ka ajaloolaste üldhinnanguid ja suhtumise. Flaubert'i ja Lindsay' puhul („Salambo" ja „Kannitahi käsi on mängus"*) need arutlused seetüürivad vaid osaliselt: Flaubert võttas vaalikud allikmaterjalid ise läbi, et saada õiget, napoleetut ettekujutust, kõigile vaatamata aga sävitas oma teoses ka traditsioonilise suhtumise Karthagoosse ja seal mitte detailides (need on kohati täiesti loomubruid) vaid üldhinnangus, mis romaani lehekülgedel ka selgesti väljendub.

Lindsay, seavastu, kasutades küll põhiliselt ajaloolaste töid²¹, ei ole üle võtnud traditsioonilist koikikut Karthago tsivilisatsiooni suhtes. Näidates detailide osas Flaubert'ist võrradelt maha, on ta jõudnud üldsuunatluselt võmasest samavõrra ette.

²¹ St. Gsell, L'Histoire Ancienne de L'Afrique du Nord, vol. I-IV, Paris, 1920-1924.

* G. Flaubert, Salambo, Tln., 1956.
J. Lindsay, Kannitahi käsi on mängus, Tln., 1967.

mis puutub eestikeelsesse Harbaago-
alasesse ilukirjandusse, siis seda esialgu
võib jätta. Põhi küll, O. Valtton on püü-
nud käsitleda ristiusu leviku prob-
leemi romaanisereeritud Harbaagos mere
ajaloost III-IV saj. * On raske otsus-
tada mainitud töö puhtkirjandusliku
väärtuse üle kuid mis puutub ajaloolise
tausta tööpärasusse, siis see on väga
raske kirjanikuga nõustuda. Näib, et te-
genust on rahjaks vaid mõningate aja-
looliste üldtõdede valikus ajalooliseks taus-
taks (kristlike vabakoguduste tagakiusamine, Roo-
ma ametliku religiooni formalism jms.)
ning põhiliselt tagakiusatava naispatoge-
lase Perpetua psüühiliste läbirelamine kri-
jeldamises. Viimane aga on tõenäoliselt
vaid kirjandus enda isiklike, kujuteldavate
läbirelamine transformeerimine patogelase
mõtte- ja tundemaailma. Tegemist on aja-
loolase seisukohast taumata nähtusega:
mitte konkreetsest ajaloolisest materjalist
ei kasva välja kirjandusliku loo kirjuta-
mise idee, vaid mingi subjektiivne, kirja-

* vt. O. Valtton, Perpetua, Looming, 1973, Nr. 2.

Kartaago kultuuri teoreetilised probleemid.

Wagu teada, oli Kartaago majanduslikult, kultuuriliselt ja poliitiliselt Süürose mõju all. See asjaolu on andnud osale ajaloolastele põhjust väita, et sisuliselt saab rääkida vaid ühtsest foiniikia-puuri kultuurist, millest ei erinevad oluliselt kinetisest (Mastin jt). Tõsi, algselt oli Kartaago kultuur terrena vaieldamatult foiniikia päritoluga, kuid hiljem (alates I saj. e. m. a.), iseseisva arengu ning Aafrika mõjude tagajärjel omandas Kartaago kultuur rea spetsüfihisi jooni, mida me Foiniikias ei kohta (vi jooned konstitutsioonis, agraarsüsteemis jms), s. o. kujunes välja iseseisva Kartaago tsivilisatsioon¹. Laiemas plaanis on erinevusi vahel tsivilisatsioonide vahel püüdnud väljendada

¹ Kunsti sfääris on erinevusi teatud määral alla kriipsutanud näiteks T. Lats: Т. П. Кач, ФИННИКИИЦА В САРДИНИИ, Сб. НОРЦНЯ, Воронеж, 1971

Isegi religioonis, mis sisuliselt jäi täiel määral samaks, aruab Turajev vormilises külgel olnud olevat teatud erinevusi (preesterkonna osatähtsus jms).

sakra ajaloolane F. Jaeger, iseloomus-
tades Foinikiat kui heist freibende Kraft
ning Kartagoos kui heist praktisch Kraft².

Antud oponeerimis ei puudu võib-olla ka tea-
tud tõeters.

Vähem teavalt on püstitatud probleem,
kas Kartago on Ida tsivilisatsioon. Väeta-
mata mõningate katsete otsustada tsivi-
lisatsiooni iseloomu üle majanduse järgi (Kar-
taago majandus kujutas endast antiikor-
janduse üht kõige tõhusikumad mudelit)
on rõhul enamis autoreid seisukohal, et Kar-
taago oli kaheldamatult Ida tsivilisatsioon.

* * *

Kõrge inimvõime kultuuride taastamisel ning
avallüüsimisel puutume kokku kultuuri struk-
tuuri kui universaalse fenomeniga. Kultuuri
struktuuri all mõistame me siin kul-
tuuri elemente ning nende mitmesuguseid
vastastikkuseid seoseid. Muudugi pole kultuuri
struktuur kui selline kunagi antud apriori-
selt, vaid varieerub teatud piirides sõtku-

²F. Jaeger, Völker- und Rassenkämpfe im westlichen
Mittelmeer, Rom u. Karthago, lk. 53.

vast sellest, milline on antud kooston-
na konkreetne lähenevismeetod. Tähtsaimaks
pidepunktiks on kultuuri struktuuri määra-
vate elementide probleem. Käesolevas teos
on märgitud elementideks võetud sotsiaal-
sed väärtused. Nüüaste väärtatlemisel ema-
korole erineb teaduslikus kirjanduses eelkõh-
ki suu hulk erinevaid definitsioone. Antud
teos on aluseks võetud Kroeber'i ja Kluckhohn'i
käsitlus (kultuuri struktuuri määra-
vad sotsiaal-
sed väärtused, nüüaste all omakorda mõistame
ahistondlikult väljakujunenud olusist sellest, mis
on soovitatav inimeste vahetuses äksteise suh-
tes ning inimese ümbritseva mitte materiaalse
keskkonna suhtes.³) Suurevalt erinevaid sob-
siaalsete väärtuste süsteemidest on tsiviil-
sotsiaalides on erinevad ka kultuuri struk-
tuurid ning, tsivilisatsioonid erinevate kultuur-
elementide (tsivilisatsioonistest) ebaühtlane
arv.⁴ Käesoleva teo iseloom ei võimalda
lähemalt peatuda sotsiaalsete väärtuste
jaotamise probleemil, mainida tuleks vaid nü-
pealju, et sotsiaalsed väärtused võivad olla

³ vt. lähemalt A. Kroeber and C. Kluckhohn, Culture.
Critical Review of Concepts and Defi-
nitions, N. Y., 1964, lk. 216 j.

⁴ vt. näiteks Г. Лебонъ, Психология народовъ и
массъ, С.-П., 1896, lk. 64 j.

sotsiaalsete väärtuste kohta vt. samuti
Н. С. Кон, К проблеме национального характера, сб.
История и психология, М., 1971, lk. 153.

su väärtuse olemasolust puuvii tsivilisatsioonis. Traditsioonilisuseks nimetame kest-
set sobraalset väärtust, mis määrab kõigi
ülejäanud sobraalsete väärtuste kestvuse min-
gis tsivilisatsioonis. Traditsioonilisuse all üld-
se mõistame tendentsi kinnistada, säilitada,
kord väiksema ulatusega arusaamu, kombes,
hõkspidamist jms. Traditsioonilisus kui selli-
ne on erineval määral omanu kõrgem ee-
ristevõime ja eksisteerinud tsivilisatsioonidele.
Kartaagos võime täheldada mainitud näh-
tust erakordselt laialt ulatust mis an-
nabki põhjuse vaadelda seda Kartaagos
iseenda sobraalse väärtusena. Mainitud näh-
tust on ära märkinud paljud autorid. Kahrstedt,
rääkides Kartaago kaubanduslikest sidemetest
Vahemere maailmas kõige suurematest rahvas-
tega (itaallased = itaallased, kreeklased, hispaanlased,
süürlased jne), märgib, et kõigele vaatamata ja
Kartaago äda linnaks (rein Orient. Stadt),
konserveerides vana Foiniia-Egiptuse stiili täiskas-
jms-s.⁵ Charlesworth vaatab seda kui emmendi rah-
vaste üldiselt iseloomuliku joont ning rääkides

⁵ Kahrstedt, op. cit., lk. 25-30, lk. 70: „Eine Stadt... die
die alte Leben konserviert...“
vt. samuti T. Mommsen, Römische Geschichte,
B. I⁽²⁾ Berlin, 1868, lk. 492.

Kahrstedt, op. cit., lk. 29: „... es wirt immer Leu-
te in Karchago gegeben haben die
den gebrauch einer griechischen Trink-
schale ebenso für nationalen Verrat.
ansahen wie Philosophie oder Grammatik.“

puumlaste religioosetest, moraalsest jms. traditsioonidest erapilkuat kinnihoidmisest, nimetatud neid isoleeritud rahvaks⁶.

Perdaval kujul ilmus puumlaste nn. konservatism pärast III Puumia sõda, sõjas kurnatud ning arvuliselt kokkuvõrre puumi element (suur-kartaagost endast jäi järele vaid 50-55 000 inimest, kes hajutati provintsi ning müüdi orjateks) osutus äärmiselt rikkaks ning elujõuliseks ning inimesed kaalust aafrikasse suurvõimude rooma kolonistidena puumiseruud praktiliselt üsna lühikesel aja jooksul nagu õigesti märgib dudollent⁷.

On küllalduvalt alust nähta, et puumikultuur elas üle terve Rooma perioodi (s.o. ligemale 8 sajandit - kuni araablaste saabumiseni) ja seda viti märgatavalt kunagi Kartaagole kuulunud (samuti Kartaago kultuurilise mõju all olnud) aafrika sisemaal⁸ (kus, nagu teada oli märkimisväärne protsent puumlasti) Eriti selgelt säilisid aafrikas puumi religioosed traditsioonid.

⁶ Charlesworth, Op. cit., lk. 494.

vt samuti

R. Dussaud, Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Égée, Paris, 1912, lk. 14.

ning J. Segura, Los orígenes de la cultura española, Barcelona, 1929, lk. 73.

⁷ A. Dudollent, Carthage Romaine, Paris, 1901, lk. 376-272

⁸ H. Näitets W. Enßlin, Der Einfluß Karthagos auf Staatsverwaltung u. Wirtschaft der Römer, Rom u. Karthago, lk. 272.

Ülalmainitule annab oma poolse varjundi poleemika Severuste keisridünastia etnilise päritolu üle. Suur osa ajaloolasi ei omista sellele faktile erilist tähtsust, jättes probleemi lahtiseks. Teine osa püüab tõestada, et Severuste näsi oli tegemist rooma päritoluga perekonnaga.⁹ Rida ajaloolasi aga, eeskätt Othheim,¹⁰ Miller¹¹ ning isätaaris Vogt¹², kaldub arvama, et tegemist oli puuri-puuri päritoluga keisridünastriaga. Oma väite on Vogt püsivalt põhjalikult ära tõestanud. Soetus Romanelli ja Merighi'le (It. La Tripolitana antica, Verona, II, 1940) ning Müllerile (L. Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique, vol. II.) näitab Vogt, et Severuste näsi on mere tegemist juba pikka aega roomlaste poolt ratsamõrisesesse tõstetud puuri perekonnaga, mille lõpuks Rooma kolis. (Severuste puuri-seemide päritolust annavad tunnistust ka järgkordjms.

⁹ L. Hahn, Das Kaisertum, Leipzig, 1913, lk. 41.:
"... eine zwar römische, aber dem Römertum entfremdeten Familie."

¹⁰ Othheim, Soldatenkeiser, Frankfurt, 1938, lk. 214.

¹¹ Miller, The Army and the Imperial House, CAH, vol. XII, lko. 24.

¹² J. Vogt, Das Puniertum und die Dynastie des Septimius Severus, Rom u. Karthago, lk. 352 jj.:
"... diese Familie war eindeutig punischer Ursprungs."

Vt. samuti
N. Enßlin, Der Einfluß Karthagos auf Staatsverwaltung u. Wirtschaft der Römer, Rom u. Karthago, 233

vt. Rom u. Carthago, Tafel 26 ff)

antud juhul pole see tähtis näo-
pärtoolu fakt kui seline, vaid asjaolu, mil-
lise suguvõuga puuri traditsioonis puuri peru-
kondades Aafrikas sästinud olid ning nend-
de avaldumisevormid Severuste kuskil ol-
les. Meenutagem over, et Severuste valitsus-
ajal muutusid keelagised Kartago ja-
malad Rooma imperiumis tähtsaima-
ks ametlikeks jumalusteks¹³, muutas nad ni-
me. Severuste dünastia lõi sidemed Eme-
sa (Süüria) keisririigisepreestri perekonnaga,
millisest Severused valisid endale elukaas-
lasi. On selge, et segenust pole lihtsalt
faktide kokkulangemisega vaid kõrgile kat-
sumustele vastamata äärmised puuri-se-
miõde meelalisediga, mida ei muutnud muu-
sa isegi rooma keisririigis. Shverfandusele
mõeldi võts isegi väita, et see, mis jäi sege-
mata Kartagidid, tehti ära Severuste poolt.
Loomulikult ei unustanud Severused oma
rahva suuri idoleid. Septimius Severus,

¹³ Kartago jumalad Janit (üks peajumala-
test, taeva- ja viljakuse jumalanna) ning
Baal-Hammon (taeva- ja viljakusejumal) esine-
vad vastavalt Dea Sancta Caelestis'e, Domi-
na Caelestis'e, Virgo Caelestis'e ning Satur-
nuse, Dominuse, Deus Sanctuse, Deus Frugumi ni-
mede all, jäädes sisuliselt puuri jumalusteks
vt. Vogt, Op. cit., lk. 350-351, samuti

E. Burck, Das Bild der Karthager in der römischen
Literatur, Rom u. Carthago, lk. 339.

Audollent, Op. cit., lk. 455jj.

kelle idajumalaks Hannibal oli, lasti võimale päästada suurejoonelise ausamba tema surmatõda, Bitaurasse. Caracalla püstitas Hannibalile raiakuju.* Religiooni sfääris võis tervest suurest kaugemale Varius Avitus Bassianus, kes isegi Rooma keisrik olles titulüürs end etimes järfekortas Baali preestriks Emesast (Süt ka hüüdnimi Elagabalus). Elagabalus ei jäänud rahule sellega, et oli raietud Kartago linna jumalanna-ga, vaid tegi kõik senast sõbruna, et oma jumalaks Rooma föeliskts isandateks teha. Elagabalus lah kõge tipuks üle vanda uute jumalate templeisse vanaid Rooma uuaärsed püüdused - Magna Mater'i kivi, vesta tule jms.¹⁴

Teisets ja Kartagole raieldamabult väga iseloomulikeks sotsiaalseks väärtuseks oli praktilisus.

Praktilisuse all mõistame sön meelde ja võtete, milliste eesmärgite oli praktilise konna saamine, aadmushketu võlpaarendamist (mõneti võib siin kohal kasutada sänstri-i terminit, arthä - tasi). Praktilisus (kõr-

¹⁴ H. F. A. Heim, Römische Religionsgeschichte, B. III, Berlin-Leipzig, 1933, lk. 127-128.

* vt. samuti S. Severuse ja Caracalla poliitika senati komplekteerimisel (Vaste-Aasia. suuria ja Aafrika osatähtsuse järsk tõus) Vogt, Op. cit., lk. 362;

uti traditsioonilisega) kui sotsiaalne väärtus en-
dis Karttagole selle omakäta, mis paljud ajaloo-
lari kättnud on ning rohkesti diskussioone sekitanud.
Nii jooniklaste kui ka puunklaste tegevusaktid ise
(kaubitsemine, tuljem ja põllumajandus, käsitöö),
mainitud rahvaste saavutused ja leiutised nen-
del aladel ka kõrge mitmesugusused muud
rihjed jooniklaste ja puunklaste praktilise hoi-
ku kohta¹⁴ lubavad oletada, et praktilisuse
vaatlemine omaette sotsiaalse väärtusena pole
täiesti alusetu.

Ühtlasi ilmneb ka siin märgatav erinevus
võrreldes kreeklastega, kes praktilist tööd jms
pidasid vabale inimesele mittekohaseks,¹⁵ tõstes
esile väimse kultuuri mitmesugused elemendid, eu-
lää kunst ja filosoofia. Nii praktiline tege-
vus kui ka kunst jms. on olnud paratamatult
igaa ajastonnas, küsimus on vaid selles, milline
neist domineerib. Kui kreekas oli älekaalus esime-
ne, siis Karttagos vastupidi, vümanu. Kunst,
eritandus jms. omasid tähtsust ja tähendust nii-
palju kui palju olid seotud religioosete ideede
ja praktiliste eesmärkidega. Pole aga mingit mää-
ral olast varta, et karttagolased ei suutnud, õigem
on öelda, et karttagolased ei püüanud märkionis-
väärtust täheldapanu kunsti jms arendamiseks neite pol-
nud see vajalik (õigesti ja lü-

¹⁴ Diodoros, Polübios, Livius, Herodotos; Zahrstedt,
Gsell, Contenau jne.

¹⁵ Н. Я. Рожанский, Проблемы исторической психологии и
изучение античности, Вост. Фил., 1974, № 9, lk. 174.

hoidelt võtab sellu kokku Turajev: „Rah-
na praktiline laad ei soodustanud kunsti prog-
ressi.“ (ZHJ. 1956, T. 28., lk. 657) Samal seisuko hal-
on gsell jt.

Äärmise praktilise rationalismi sünnitusel-
si Mago traktaat põllumajandusest 28-s köites,
millise suvat vast viisadusega tõlkida ladina
keelde (tõlkes tõenäoliselt Decimus Silanus) vaa-
tamata vastanaiseloomulise kodumaise kirjaa-
duse (kõrri küll, väga algeitse) olemasolule (Cato
raamat jt.)¹⁶. Ladina keelest sehti Cassius Lon-
ginuse poolt ümbertõlge (20-s raamatus) keelde.
Tõlkkendeid Mago tööst on tänapäevani säo-
litud tänu Varronele,
Columellale, Palladiusele, Pliniku-
selle jt.-le. Mago kos muutus roomlastele kos-
gis majandusüksimustes asundamataks, si-
saldades nõuandeid alates liivaküpsutamise-
ning lõpetades nitriinaarvasjanduse ja kar-
jarematusega. Kartaago ise emas itmapaist-
vaid saavutusi põllumajanduses: nende

¹⁶ Plin., Nat. Hist., 18, 22: Mago cui quidem tantum
honorem senatus noster habuit Carthagi-
ne capta, ut cum regulis Africae bib-
liothecas donaret, unius eius duodetrigin-
ta volumina censeret in Latinam lin-
quam transferenda, cum iam M. Cato
praecepta condidisset: peritisque linguae
Punicae dandum negotium, in quo
praecessit omnes vir clarissimae fami-
liae D. Silanus.

olüvi-, puuraja- ja mõnamarjaistandused
olid autokraatidele iseloomulikumad, roomla-
sed ja kreeklased olid hämmastunud, nähes
suurepäraseid lambar-, veis- ja kobusekopliid
tohutute varjadega (Pol., I, 29, 7.) Ennias
märkis II Puumia sõja aegse Aafrika köit-
get kultuuritaset. On iseloomulik, et juba
aastal 200 e.m.a, pärast tohutut konflikt-
siooni Heraklile, võis Kartago saata Roo-
ma linnas ja Makedoonias olevate Rooma
vägede varustamiseks 200 000 busselit (1 bus-
sel = 36,36 £) nisu, aastatel 191 ja 170 e.m.a.
võeti rohkem¹⁷. Sagajaajeks oli see, et
roomlased muutusid tõsiselt rahulaks Kartago
täie tegevumise pärast. Põllumajanduse
sfääris kuulub kartagolastele ka primitiiv-
se viljapuksimise liitamine (nn. „kartago
vankrikene“)¹⁸.

Kartago linnas varustuse süsteemi
peab arvestama kaheksanda maailmaimeks¹⁹.
Kartagolasi peetakse ka esimesteks, kes hat-
kaid rüüstasid tänapäevad.

Sellele lisanduvad veel saadud linnad.

¹⁷ gsell, Op. cit., lk. 11.

¹⁸ В. Н. Абдуев, Памятники культуры древнего
Туниса, Вост. Ист., 1970, № 8, lk. 209.

¹⁹ Ibidem, lk. 206.

vahituses ja finantsasjade koristamisel. Kartago finantsüsteem oli tolle aja üks esimestikumaid (olid olemas krediitpiletid jms.)

Sama oma spetsiifilise oli Kartago antiikmaailma rikkamaid linnu Alexandria kõrval. Mõningate arvete kohaselt olid Kartago hõskulad (ainüksi regulaarsete maksude mõel) 20 korda suuremad Atena omadest väimase hiitlaegadel²⁰. „Kultuurid ja tsiviiliseeritud“ kreeklastel ei pöökunud tagasi joonitria ja puuni laevade regulaarset roovimist Vähemerel euri Kartago kurgumisei 146. a. e. m. a.²¹

Seoses puunlaste praktilise laadiga osutub küllaltki huvitavaks diskussioon jälgimine, millise aadguis Läänne ajalooland on tõstabanud küsimuse Rooma aafrikale iseloomulike (võrrelda kista provintsidega) arenumid ja rohkearvulise advokatuuri päritolust.²² Hui d. Enflin viitab kuulsa salvus julianuse lõenõõnise puuni päritolule (õändinud Puppertis Fladrumeturni lähedal) ning märgib tema soode olematorkavad sarnasust (küendumus kodifitseerimise vastu, „õmitik rööm“, küendumus õu-

²⁰ T. Frank, Rome and Carthage: The I Punic War, CAH, vol. VII, lk. 666.

²¹ Я. Маховский, История морского пиратства, М., 1972, lk. 16.

²² E. Albertini, The Latin West: Africa, Spain and Gaul, CAH Enflin, op. cit., lk. 281-82. vol. XI, lk. 490.

likõsõimuste vastu jms) hilisemate, vaelede-
matult seniidi päritoluga süüria ja Pales-
tina advokaatide töödega, jätab aga kü-
simuse stiski lahtiseks²³, mis J. Vogt kaldub
sõn nägema puuni-semiidi tagapõhja²⁴. On väga
sõenäoline, et ejujõnerud tingimustes, sõnnaõise struktuuri diffe-
rentserudes avaldas praktiline puuni element end talle sobivalt
eluvabadel, milliseks kaheldamatult oli ka advokaatuur.*

Peatuti lõpus peatume üldiselt po-
litilise passiivsuse ning vabaduse idee puu-
dumise probleemidel Kartagoos. Probleemid
ise on peamiselt spekulatiivsed ning tõstatatud
peajude ajaloolaste poolt. J. Mommsen oma
klassikalises käsitluses on poliitilise passiivsu-
se samastanud rõõgi idee puudumisega.
Poliitiline passiivsus, mis Mommseni arvates oli
omane rõõgi arvanud rahvastele, s.t. ka jor-
niklastele ning kartagooplastele eristab väma-
seid indogermaani rahvastest, celledel on ole-
mas rüürikujundalik tung (staatenbildene Trieb),
geniaalne idee, mis võib tõelise vabaduse-
le²⁵. Nõuvalt üll meeldub Mommseni väide

²³ Enßlin, Op. cit., lk. 282.

²⁴ Vogt, Op. cit., lk. 352: "Wenn Iuvenal von „Afrika,
als Ernährerin der Advokaten“ spricht
und dabei an käufliche Anwälte
denkt so wird hier das semitische Ele-
ment den Ausschlag gegeben haben."

²⁵ Mommsen, Op. cit., lk. 493.

se korral millega kaitses ostasid, e-
da on ajalugu kordumist kinnitanud.
Siiski tuleks ka Foiniikiat ja Kartagoosi-
kohal eristada mingi viisi, et Mommseni arut-
lused Foiniikia kohta ei saaks täiel määral
rakendada Kartagoole. Ei maksa unustada,
et Kartago oli suurriik mingi sisemise
poliitilise passivusele (millest nähtavasti tu-
les ka konstitutsiooni stabiilsus, mida
aristokraatia tunnustusega määris mingi mis-
osa kreeklaste mõttele rüü ja ka siviilset
seetõttu nende hiljavale konstitutsioonile
puumaa mittebarbariteks lugeda²⁸) vaatata-
mata ei ole puumaaid välistanud idem-
võime suhtes nähtavasti kaugelki nii sel-
livad kui foiniiklased. II Puumaa sõja k-
sultaadid ei võtnud Kartagoostki ette
tegevusvabadust kaubandus- ja majandus-
sfääris vaid ainult peasisid seda (võimal-
dades siiski suuremõõtmelise rüüga sõja
raasid loogist sobuda). Sellele sa-
tamata vihkasid puumaaid roomlased mingi
igatsuse nägemisest ette tagasi varasemat

²⁸ Страб., Geogr., I, 4, 9.

suurus ning vabadust²⁹ (152 a. e. ma.
Hartaagose saadatud päridereguleerimis-
komisjon nähes väid suuri äärmis-
võhku rahvahuruga käest jne. jne.) Muudu-
gi mängis nüü püüatud vabaduse kät-
val väga suur rolli ka biadmüne Roo-
mapoolust ohust Hartaago resistentsile
idise. Hlause sulle seha ka sisenise
poliitilise passiivsuse käsitlemise ja seda
ulooje seannõuab^{reformide} tegset Hartaagot sit-
mas püüades. III Puuma si ja punktides
nõtsid puunõuand vastu kõrge raskemod
tingimused (Pol, XXXVI, 6, 1.) s.o. andsid
pantvangid nimekatist perekondadest, and-
sid ära linnas leiduvad telvad jms., eud
kuldusid kategooriliselt lahkumast kodu-
linnast ning aduma merekaudast 15 kau kää-
guude³⁰.

See asi on muudugi su, kuivõrd teie-
likeks me võime püüada ureka ja rooma ra-
le adust. Pole misti saladus, et poliise raami-
des ei saanud olla juttugi mingist individuaal-
set vabadusest, mis ole ülimalt püüatud poliise

²⁹ R. Shottlander, Römische Gesellschaftsdenken (Die
Zivilisierung einer Nation in der Sicht
ihrer Schriftsteller), Weimar, 1969,
lk. 114.

³⁰ Liv., per., XLIX. Võib-olla on võimalik ka seda
mingit määral seletada praktilise vaba-
duse ideega ning valmisolekuga seda
alati kaitsta.

potititise vabiduse navides ³¹.

Barbaigo cultuur
Elaeproblemid

Quest

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

31 Лебонъ, Op. cit., Ek. 119.
S. RadhaKrishnan, Eastern Religions and Western Thought, Chap. VII, Greece, Palestine and India, London, Oxford, New York, 1969.

Kartaago kultuuri üksikprobleemid

Kunst

Kõigepealt peatume lühidalt kunsti mõ-
ningastel iseloomulikel joontel, millised eris-
tavad varaste ühiskondade kunsti eaaeg-
set kunstist. Kõige olulisemaks eristavaks
eriteeriumiks tuleks pidada nähtavast kuns-
ti funktsionaalsuse kriteeriumit. Vastikas-
silistes ühiskondades oli kunst olulisel
määral sobimatuks rüütu, hoiateu jms.
(vrd. eaaegse kunsti käsitus Uznadze²)
kehantuseks. Vastavate ideede puudumine
oleks paratamatult väinud kunsti puudumi-

² Д. Н. Узнэгзе, Психологические исследования,
М. 1966, lk. 352 j. j.

elu. Kaasaegne kunstis pole mingi kunstikõne loomiseks vajalik eene sotsiaalne idee olemasolev, vastupidi, suurel osal juhtudest loob kunstitehnika mingi teine teatud sotsiaalse idee, emotsiooni jms. loomiseks või särendamiseks. Teiselt poolt on meil kaasaegsete kunstikõnede need tegemised kunstitehnika puhtindividuaalsete läbielamistega (vt. surrealisim), ning pole vajalik (võib ka võimalik - vt. M. Proust jt.) teoreetiliselt arusaamine (s.o. kunstnik ja vaataja võivad teost interpreteerida diametraalselt erinevalt). Selles mõttes on osa autorid nähtavasti kaldunud nägema kunsti kaasaegset iseloomu (mittefunktsionaalsust) kaasaegselt.²

Näha - kreeka kunsti üheks põhiliseks inspireerijaks oli näiteks sotsiaalne idee füüsilisest ilust, puudest ja teaduse füüsilisest (teatud määral ka moraalselt ja hingeliselt) kaunis. Süt on ka mõisteta kreeka kunstikõnede hämmastav vorm, olemuselt idealne (kuuldav idealism oli ühiskondlik), olles igapäevase elu tasemest kaugelt üle ning nagu antükkriititud viidavald, mitte ainult ei kehtestanud vaid ka särendas religiooside, moraalside ja esteetilisi fõkspidamisi.³

² Лебонг, Op. cit., lk. 70 jj.

P. Gardner, Principles of Greek art, N.Y., 1914, lk. 95.

³ Gardner, Op. cit., lk. 87.

Kartaago kunsti põhiliseks liikumapanevaks jõuks oli (praktilist laadi ehitus- ja tarbekunsti jms. kõrval, mida me praegu otseselt silmas ei pea) religioosne idee. Normi seisukohalt omas tähtsust muidugi kogu religioosete ideede süsteem ning li-
saks sellele veel tehniline meisterlikkus. Sõltuvalt religiooni iseloomust (sellest lähemalt võtavad peatutis) ei pööratud puumi-foornikia kunstis tähe-
lepanu vormile (vastandina kreeklastele, kes, omis-
tamata jumalate sõnakuuldajateks jõe- ja vee-
mittesümbolne - valand kogu jumalate ülevuse vormi;
kergett moraliseerivat isse väljendatid vormi nüansid),
mis oli osaliselt ka ^{tingitud} vähesest tehnilisest meisterlikku-
sust. On loomulik, et traditsiooniline egiptuse-foi-
nikia- puumi kunst võttis aja jooksul üle palju elemen-
te kreeka kunstist. R. Herbig, Antiquarier v. Müllerit,
väljendab väga suure enamuse ajalookaste muu-
must sellel väsimusel. „Kartaago kunst erineb foornikia
kunstist selle poolest, et temas olid Aasia mõjud nõrgemad
(Aasia element). Eriti on ta veelgi vähem iseseisv kui foi-
nikia kunst. Alguses domineeris temas Egiptuse, hiljem kree-
ka element...“⁴ Kartaago kunst, nii religioosse
iseloomuga kui ka tarbekunst (vaasid, nõud jms),

⁴ R. Herbig, Das archäologische Bild des Punierturns,
Rom u. Karthago, lk. 176.

tulenevalt kunstist ja väikesest osatähtsusest üldise
Hartaargo ühiskonnas, ei ole loomulikult mingil mää-
ral väärhiseks partneriks Kreeka, Egiptuse, India jt.
kunstile, siiski on jäänud lüüdatud osade nägy oleks puumi-
kunstil puudunud üldse oma nägu⁵. Erituule stiili-
elementide harmoonilist lütumist suun oaa autotere
samuti ütab (nookogude ajalooastest mäskin, vt. espool),
säski leidub ka vastupidiseid arvamusid⁶, millest järgi
näeks puumi arhitektuuristil, liidudes kreeka-roomsa
stiiliga, andis omapärase kunstilise sünteesi (tõn, Audi-
ju nägib seda küll juba rooma perioodist - vt. Saker-
nuse tempel Tuggas jt, märkudes aga teisel ära omapärase
puumi stiili olemasolu, mis eelnes Pohja-Aafrika romaniseeri-
misel⁷). Seoses eelpoolmainituga tuleb aga kehe märki-
da, et kindlad kriitikumid ühe või teise kunstistil-
li ristamisesse Hartaargo kunstis semini, nagu
meie näte, puuduvad. Hinnituseks toome näite
küülsa Janiti preestri nna (vt. lähemalt R. P. De-
lattre. Les grands Sarcophages anthropoïdes du Mu-
sée Lavigerie à Carthage.) kunstilise muuevuse üle.
Kui oaa autoreid peab üda kreeka eeskujudest
inspireeritud meistritööks⁸, siis R. Herberg

⁵ E. Pottier, Les statuettes de terre cuite dans
l'antiquite, Paris, 1890, lk. 7.

M. Rostoftzeff, Ancient History, II, 1933, lk. 58.

⁶ ibid., lk. 206.

⁷ Ibid., lk. 206-207.

⁸ CAJL, vol. of Plates III, lk. 198.

nõel sün pigem puuri kunstiteost (puuri kaachis kunstiteost)⁹.

Iseloomulikeks ponteks nii joonistia kui kar-
taago kunstis olid: püüdlennu suuremöötmeliste
materjalide kasutamise poole arhitektuuris (to-
hukute kivimärakate kasutamise poole, mis häämas-
taas oma massiivsusega). Kunstilised kaunistused ja
tahaplaamide¹⁰. Loomustruude mägavate figurative
kujutamise aarkofaagide kaunistel on tõenäoliselt
puurlaste poolt sissetoodud element (Mus. Lav. I,
Tahvel 9)¹¹. Täiesti originaalsed puuri hau-
maskid (mida nende haudadest suuremal mää-
ral leitud on ning millest täpne otstarve tänase-
ni päris selge pole), kord kuumtrüüd, kord koomiti-
nd, kord jällegi hirmunud ilmetega¹², sunnivad tun-
nistust omavärsasest realistlikust meistertikke-
st ja ekspressiivsest pingest, mida crudi few tei-
sal tunnustavalt ära on märkinud¹³. (Puuri
kunst), iseloomis maskide kohta vt. ka S. Moscati, Italia
scoposcritta, Milano, 1971. - ref. sellest vt. J.C. Hübner, BAH,
N°1, 1973, lk. 193-201, samuti tahv. lk. 195-198)

⁹ R. Herbig, Op. cit., lk. 371: "Selbst wenn, wie all-
gemein angenommen wird, diese Sarkophag-
deckelfiguren von griechischen Künstlern
geschaffen sein sollten, so wäre dies
doch ganz im Sinne der punischen
Besteller geschehen."

¹⁰ C. Bayet, Precis d'Histoire de l'Art, Paris, 1910.

¹¹ Herbig, Op. cit., lk. 161. lk. 27-29.

¹² Gsell, Op. cit., lk. 71 jj. (samuti tahv. 1-3)

Herbig, Op. cit., lk. 143 jj. peale suure kunstilise väärtu-
se omavärsasest maskid suurt

¹³ Gsell, Op. cit., lk. 206. tähtsust ka puuri antropoloog.
tüüpide väljasegitamisel.

Religioon

Foiniikia - puuri religioon, mis võrsus Haa-
nani religioonist, omab seotud palju ühiseid
jooni vana-juudi religiooniga. Mõlemale re-
ligioonile oli omane jumalate püramide ja-
baalse jõe omistamine (aga vrd. näiteks Hruka-
ga) ning igaruguse dualismi puudumine.
Nüümsast vöödet unntab usaldumata rne puu-
ni isikuumede sumantiline analüüs:

Šafotbaal = Baal on kohut mõist-
nud (otsustanud)

Baalispot = Baal on kohutik

Ešmunšillem = Ešmun on tasunud¹⁴

Boděsmun = Ešmuni oti

Kelbilim = jumala koer

Hanniba(a)l = Baali kingitus

jre.

Hilumud kõrvõimäa Hartaaga jumalate
triadidi vastu (Tanit pene baal s.o. „Baalinäo-
line Tanit“ e. lihtsalt Tanit = Foiniikia astate,
mõneti samastatav ka Egiptuse Isis'e ja Hato-
riiga; Baal (Hammoh, samastatud Zeus'i

¹⁴ Gsell, Op. cit., lk. 227-228.

ja Helios'ega, inijum rooma Saturnus'iga; Eimnum, samastatud Asclepius'iga, oli puunkaestele metropoli - Foniikia jamalets) lüüdnud Kartagoos aast inimete ohverdamisest, mis vabamalt segadel (kriti suure hädoku korral - ot agathokise ja reguluse kampaaniad aafrikas) kümnetese ulatust¹⁵. Puunkaeste religioosne fanatism ning inimohvrite toomine andis jällegi kreeklastele (männigate autorite arvates isegi roomlastele) võimaluse puunkaeste barbariteks proovida¹⁶.

Religioosne fanatism ning teiseelt poolt praktilises on paradokses, millest osa autorid pole suutnud vabapääsu leida, nähes kartagooslaste praktilises usklikkuses võrd näibust, mille taga võimuses, irratsioonaalne jõud¹⁷ (võim, mille ebakorrektsust kordvalt tõestatud on). Siga seisneb¹⁸ teiseelt poolt gnoseoloogilise rationalismii siasegamises aruka mõtlemisega (arukas mõtlemine ei pea veel rationalne olema¹⁸), teiseelt poolt on õigus õsellel kuita väidale, et kartago juures jumalakartlikkus polenud mingil määral seotud, mid -

15 vt. ka Charlesworth, Op. cit., lk. 492. isatamis on silmas peetud laste ohverdamis (nuglia esmassündinute)

16 Ibidem, lk. 492

17 Gaeger, Op. cit., lk. 59.

18 Г. Кларк, Мышление научное и ненаучное, рациональное и иррациональное, Фил. науки, 1971, № 4, lk. 147.

raalsusest kasvatatud tunnetega.¹⁹ Geiste sõnadega, jumalad ei näi olevat sanctioneerinud puumlaste moraalsust seadusi.²⁰ Puumlased ei pidanud end maiste tegude pärast jumalate ees vastutavaks.

Teisest aspektist läheneb puumi religioonile Schachermeyr, rääkides kaubamoraali (s.o. ära ja võta) taktika, mis seisneb arusaamises, et jumal, kes on õhuti vastu võtnud, on kohustatud õhuti tootjat aitama) transformeerimisest taevasse, inimese ja jumala vahelistesse suhetesse.²¹ Ilmneb aga, et mimitatud nähtus esines hoopis suuremal määral Roomas, seda aga ei taha paljud autorid endale tunnustada.²²

Seine katse rooma ja puumi religioone vastandada sai alguse juba Cicero väidetest, milliste järgi roomlastele oli omanu loomupärane religioosus, vastandina puumlastele, kelle religiooni tuleks vaadelda kui hirmu jumalate ees. Antud aspektiga on tihedalt seotud religioosse formalismi probleemid (opositsioon: religioosus - formaalne ritualism) ning püüed

¹⁹ Gsell, Op.cit., lk. 227: miski ei õigusta väidet, et kartaa-golaste juures jumalate kartlikkus (piété) oleks olnud seotud moraalsusest kasvatatud tunnetega. (à des élévés de moralité.)

²⁰ Gsell, Op.cit., lk. 227: "... ne prouvent pas, que les dieux aient sanctionné les lois morales."

vid. Gardner kreeka religioosist (Op.cit., lk. 76): igat inimtegevuse liiki vaadati kui jumalatele meeldivat (pleasing)

²¹ Schachermeyr, Op.cit., lk. 27-28; kaudselt väljendab sama mõtet ka Taeger (Op.cit., lk. 59): pärast metsikuid inimohvrite toomisi, "... verwandelten sich die sonst so campfscheuen Punier in Todverachtende Krieger. Agathokles, Regulus und die Scipionen haben es erfahren müssen."

²² И. Гиро, Частная и общественная жизнь римлян, М., 1913, lk. 338.

mõlemad religioonid ka sellel tasapinnal vastandada. Pole vajadust kahelda tõenasjas, et puunil religioon oli suu-
 red määral hirm jumalate ees. Ent samal määral tehti see
 arutlus ka roomlaste kohta (tuleb lisada, et roomlaste
 teatud loomupärast religioossust on alla kräpsutanud ka
 terve rida uuema aja autorid, nende hulgas vana-Rooma
 religiooni üks suurimaid spetsialiste W. Fowler). 1516
 suua hulgaliselt näituid rooma ametliku religiooni igno-
 reerimisest II Puunia sõja eel ja isegi selle ajal (pühitse-
 tud tiburoogade merreloopimine²³, rituaalide sihilik ig-
 noreerimine - vt. consul Flaminius Thrasimene lahingu eel
 jt.²⁴), millele järgnes aga Hannibali sissetungi ajal re-
 ligioossuse ennedematu tõus koos isegi selle aja kohta
 ebatauvaste metstikutega²⁵.

Mis puudub formalismi, siis seen võime kindlalt öel-
 da, et rooma religioon oli üldse üks kõige formaalsemaid
 religioone antiikajal, mis aetas peatõhki keeruliste rituaalide
 punktult täpsete täitmistele, mida näitab ka Cice-
 ro poolt antud religiooni päritlus²⁶, ning sõna "religi-

²³ Cic., De nat. deor., II, 3, 3.

²⁴ Cic., ibid., II, 3, 6-7: "C. Flaminius Coelius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit cum republicae vulnere"

vt. ca. Liv., XXII, 4, 6.

²⁵ Liv., XXI, 62; XXII, 1;

W. Fowler, The Religious Experience of the Roman People, London, 1911, lk. 288-315, 320.
 vt. näiteks 2 galli ja 2 kreeklase elusalt mahamätmine Forum Boariumil jms. vt. samuti R. Shottlaender, op. cit., lk. 186.

²⁶ Cic., De nat. deor., II, 28, 6-9.
 vt. samuti Fowler, lk. 315.

gro^o ise (religio = lds. rühis „kohustus jms). Keeru-
liku rituaalide kompleks, mellespidamine ja tüt-
vade muutisus aja jooksul üha vastumeelsemaks
ning tegelikult religiooside sündideid alustavaks²⁶,
tingides II Püünia sõja ajal kreeka kultus-
te ühe sihtkoha Rooma²⁷. Geisest küljest
on arvatud, et need väravad gahid kin-
nitavat, et puunkastid ei emistunud rituaal-
ide täpselt järgimisele sellist osa kui room-
lased²⁸.

Müstitsismi kui religiooni omapärase vormi ole-
masoleu kohta Hartaagos pole võimalik öeldami-
dagi kindlat. Gsell, nentides üll teatud
sellisarjundiliste tuopereite isikunimedele ole-
masoleu puunkastid (Himilk = milk'i vend;
Ghimilkat = Miltat'i vend; Hotmilk = milk'i
õde; Hotallot = Allat'i õde jne), arvab,
et Hartaagos raski müstitsismim ei jõudus²⁹,
jättes rõõmuse kahtiseks.

Religioosne tempelprostitutsioon ei oma-

²⁶ W. Moore, The Roman Commonwealth, London,
1936, lk. 96: „... forms began to be regar-
ded for themselves and spirit was for-
gotten.”

²⁷ Fowler, Op. Cit., lk. 295 - 315.

²⁸ Gsell, Op. cit., lk. 228.

²⁹ Gsell, Op. cit., lk. 227.

muu poliitika ja puumi religioonis kõige
järgi etrustades sellist osatähtsust kui me-
sopotamiaalas jm. (vt. P. Grimal, Histoire Mon-
diale de la Femme, Paris, 1965), omades aga
tõenäoliselt homoseksualismi elemente ("kedi-
si(m)", "kedišot" - jumalate pühendatud mees)
nagu kaanani religioonis³⁰, rodoomia eri-
kannu kohta kaanani religioonis on ühtlasi
teateid³¹, puumi religiooni kohta on senini mida-
gi väga raske öelda.

Puumi religiooni peamisest Rooma draamas
me juua väkisinne, visame vee, et sinus, mida room-
lased selles religioonis hiljem ära keelavad, oli
inimohvrite toomine ning püha prostitutsioon³², ük-
jäänud puumi religiooni religiooni kannid põoned
(õisid pühitsemissel pühades grottides, rahvakogune-
mised templiringkondades, suhteliselt rõvedad³³
vaatamängud Caelestise suits Kartago keskel jms)
säilisid endisel kujul edasi.

Kartaago religioon avaldas suurt mõju
Põhja-Aafrikale (ja nagu me espool nägime,

³⁰ E. Westermarck, Sexualfragen, Leipzig, 1909, lk.

³¹ Ibid., lk. 134-135.

134.

³² H. v. Vogt, Op. cit., lk. 357.

³³ Augustinuse arvamus (Augustin., Civ. dei, II, 26.
Tsit. Vogt. Op. cit., lk. 357-järgi)

koogu rooma religioonile), osa autorid
aga, esotas gselliga, väidavad, et puumi
religiooni selgelt märgabau lendaits mono-
teismi poolu (silmas on peetud peajumal Baal
(Ze) ammonit, hilisemat seturnust) oli kristlu-
re viiret unkuut Aafrikas soodustavaks
teguriks³⁴. Raske on loomulikult diletant-
likul tasandil sellele vastu vaielda, siiski tekib
alaltöödud väitega seoses rida küsimusi, ul-
kõige aga torkab silma katud ebakõla puumi
praktilise mudeliteedi ning kristliku konsept-
iooni vahel materiaalsete asjade tähtsusest.

³⁴ Gsell, Op. cit., lk. 498. vt. samuti
Vogt, Op. cit., lk. 362.
Kronsch, op. cit., lk. 126.

Psüühiline laad.

Ladina autorite, eeskätt Cato, Cicero, Liviu-
re jt. tööst saadud on ajaloo kirjanduse
jotudumise ja seal suguvastu juurdumise etto-
nuiutus puuhlastest kui mitteustavast (cum-
lus fides punica³⁵) - ühingumurdjad (foedi
fragi - Cicero), reetlikud (perfidii - Liv. XXXIV,
31, 3), jumalakarbuvad (nullus deum metus³⁶)
jne. jne. On selge, et tegemist on vaenuliku rah-
va suguvastajaladuse, kohali aga üldse mitte alust
omavate hinnangutega. Traditsiooni puunkaste eelprod-
leotitud omadustest suudajid mõju peale otuse
võlvaku puunkaste vastu kaalustav sehtumini-
ne teistest rahvastest üldse. Andreju mär-
gib õigesti, et igale vohiskondliku elu astmele
ot vastavus moraalih on elmas no. mo-
raali algsubstraat, mis väljendub opohteroo-
nis: „omade“ ühtsus ühelt poolt ning „võlvaste“
kavalus ja julmus teiselt poolt.³⁷ (Terme opo-
hteroon, milles uued hruhtisatsioonid, antud

³⁵ Sall., Jug., 108, 3.

³⁶ ütlus kuulub Liviuselik ning kaib Hannibali kohta
(Liv., XXI, 4, 9); selle kohta märgib Gsell (op. cit.,
lk. 227.), et Livius eesib kuiõrd Hannibal ot
zätmiselt jumalakartlik (Samaš Hannibali kohta Liv.,
XXI, 4, 9: inhumana crudelitas, nihil veri, nihil sancti jn.)

³⁷ Н. Л. Андреев, генетический аспект взаимосвязи
трагичности и моральных норм, Фил. науки,
1971, № 1, lk. 35.

juhul Rooma, vaatavad vanemaid trii-
eisisatsoonu kui „kaustard“ jne, vajab lähemat
uurimistööd, enne kui teda on võimalik ta-
sutada). Sellise moraalilise substraadi olemasolu,
mis iseenesest on väljaspool kahtlust, avaldus
rooma ühiskonnas väga sügavasti.³⁸ Sõlt tule-
nes ku. rooma (ja rooma mõju all oleva kreeka) kri-
itanduse seloom³⁹, mis oli määratletud nagu
Moore kirjutab, eelkõige propagandaks jms-ks.⁴⁰

Täiendavalt võime luua teoreetiline rea fakte
mis näitavad erapooletumas valguses nende en-
de kirjanike poolt õitistatud rahvast (Volk). Julmuse
ja kahetsuse osas ei jäänud roomlased nähta-
vasti puunitartest põrmugi maha⁴¹, II Puunita
sõja sündmused aga näitavad, et roomlased puuni-
last selles osas märksa võletasid. Rääkides Sika-
kuusa ja Tarentumi vallutamise eest roomlaste
poolt mingi kreeka kultuuri halastamatust hävi-
tamise eest nimetab kahestest neist „brutaalselt
ladina talurahvaks“ (Brutale latinsche Bauern-

³⁸ Moore, Op. cit., lk. 28: „... Roman exclusiveness...“ He
will instinctively look upon those outside
as „outsiders“ [...] and he will look down
on them.“

³⁹ „gravitas“ - kõrge täpsem iseloomustus (moore)
T. Birt, Eine römische Literaturgeschichte, Marburg.
1909. lk. 14.

⁴⁰ Moore, Op. cit., „... the bulk of Latin literature is
either textbook or propaganda.“

⁴¹ Хромов, Op. cit., lk. 118. Moore'i arvamust jagab
ca Burke, Op. cit., lk. 303.

rolk 42). Hannibali poolt (keda paljud auto-
hid peavad hellenistlikku taadi riigimeheks - vt.
kannot Treves uspool) kartago lüüsi juuru-
tatud sõjapõlvamisest ka sassis märksa kõrgemal
Rooma kartagite armelst omast. On huvitav,
et klerikaalne ajaloolane Henry Liddell näeb
Rooma võidus jöhtuses võispolitika alal neite
omajärgast joont (Rooma teaduse jaoks oli Rooma
rahi laselemine märgatav moraalse seaduse para-
tamalusega, iga sõda oli nende jaoks „õiglane“
sõda, karisõda 43), näiteks 100mlast dip-
lomaatia palgavõidude mässu ajal kartagos,
Korintose, Atteenast. purustamine 44. III Püüa sõja
pühkedes ilmutavad roomlased sellist alatust ja sa-
namurdlikkust, et isegi Livius ei saanud sellest
vaikides mööda minna 45, näkimata kreeka ma-
ilmast, kus sellist käitumist teravalt kritiseeriti 46.
Tulles tagasi puuni psühhilise laadi probleemide
juurde, tuleb kogu mätkida, et antiikauto-
rite väidetes ei puudu ka teatud tõetera, ise-
gramis selles osas, mis puutub puunlaete

42 Kahrstedt, Op. cit., lk. 374.

43 G. Heuß, Die Gestaltung des römischen
u. des karthagisches Staates, Rom
u. Karthago, lk. 129. Jd. (vt. samuti
Schottlaender, Op. cit. 84)

44 H. Liddell, History of Rome, London, 1885, lk. 306,
lk. 498: „Sulla... left the soldiery to
wreak their passions on the mis-
erable citizens. Sulla avenged him-
self by burning [...] all the buildings
of old historic fame in that celeb-
rated place.”

45 Liv., per., XLIX

ovalusse, umbuadaldusse, eendlikkusele jms.⁴⁷ Eestäht peame siin silmas kaubavahetuse (üldse kaubitsemise) ajaloolise arengu käigus inimpsüühilise arenevate kontrugestioon (tulenevalt vahetu momenti jms. olemasolust vahetuse protsessis)⁴⁷. Lisaks ülalmainitud iseloomujoontele oli puunklastele omane (nagu semiidi rahvastele üldse) kõnetus⁴⁸, terav keel (mis 1000 puunklaste kadustamisvältise teidlikkusega roomlastele, eestäht Cicerole jt nii närridele käis⁴⁹) jms. Paljud faktid lubavad oletada, et puunklastes etendandid antiikajal sedasama rolli, mida kaasajal armastatakse omistada juutidele, oleks aga vaele vaita, et juba antiikajal mainitud kahe rahva psüühilise laadis oleks esnenud tšohised ekkulängemised. juutide (nagu me neid tunneme) omapärane psüühiline laad ja väärtuslikud orientatsioonid on komplitseeritud ajalooliste elutingimuste tulemusel.⁵⁰

46 M. Gelzer, Der Rassengegensatz als geschichtlicher Faktor, Rom u. Karthago, lk. 200.

47 Siinkohal on nähtav jälgeida B. Poršnevi arutlust: Б. Поршнева, История и контрагестия, сб. История и психология, М. 1974, lk. 22.

48 Burck, Op. cit., lk. 330 jf.

49 Schachermeyr, Op. cit., lk. 32 jf.

50 vt. ka Koh, Op. cit., lk. 154.

Lõppsõna

Lõpetuseks tahaks lisada, et Karttaago kultuuri osatähtsuse hindamisel tuleks silmas pidada kaht aspekti: Esiteks kultuurisäilitused, millised Karttaago tsivilisatsioonilt on jäänud teistele tsivilisatsioonidele: säilitused põllumajanduses, mereajanduses, sõjaajanduses jn. Teine aspekt peaks silmas pidama karttaagolaste osa vahendajana teiste tsivilisatsioonide vahel. Olgus on Durajevit, kuita väidab, et eni rahvaste kultuurisäilituste vahendajana ning teadmiste edasiandjatena oli Karttaagol sama osa, mis tema metropoliit Foinikiialgi. Foinikielased olid vana maailma tsivilisatsioonide ning mitsemuuta vahemere tsivilisatsioonide vahel vahemere idaosas, puunkaused Lääneosas. Pidades silmas asjaolu, et Karttaago kultuurist kame me veel väga vähe, on sihtlane väita, et paljud valdkonnad,

milliste puumi tsivilisatsioon on mõju avaldanud nii kaastegsetele kui ka järgnevatel tsivilisatsioonidele, ja Lääne tsivilisatsioonile, on enim teadmata, rääkimata läbiuurimisest. Tuleb lootma jääda, et selle omapärase rahva kultuur, millest on mõningi tähtis element tänapäeva Lääne tsivilisatsioonis aegumal on (materjalsete asjade suur osatähtsus, religioosielemendid jms.) leiab edaspidi ajaloolases kirjanduses laiemat valgustamist. Suure automaatseduga tahaks lepitada üsna märksaid Itaalia uurija S. Moscati tänuväärset ja ulatuslikku teost Kartagoale kuulunud Sardiinia ja Sitsiilia kolooniate arheoloogilisel uurimisel, mis kõrge järgi osustades omab ülisuurt tähtsust Kartago ümber kultuuri uurimisel (vt. tema Italia sconosciuta, Milano, 1971; Archeologia mediterranea, Roma, 1966; Il mondo dei Fenici, Milano, 1966 jt. - märkmeid selle kohta vt. Л. С. Нльинская, История и культура античной Италии и рима в свете археологических открытий последнего десятилетия, ВАН, 1973, № 1)

Проблемы карфагенской культуры (Резюме)

данная работа, посвященная проблемам карфагенской культуры, ни намерена дать систематическую трактовку всех проблем, связанных этой темой. Автор выбрал только некоторые моменты и постарался изучить их подробнее.

В первой главе дан географическая характеристика Карфагена (геогр. условия Карфагена) а также краткий исторический обзор. Автор хочет, между прочим, подчеркнуть, что поражение Карфагена во Второй Пунической войне не являлось закономерным а было прежде всего обусловлено субъективными причинами.

Во второй главе дан краткий

обзор некоторых концепций, поставившихся доказать ничтожность пунической цивилизации (речь идет о теориях Машкина, Чарлзуорта, Шахерменра и др.) Автор, опираясь на бонкультурную теорию Шахерменра, обсуждает между тем и проблемы этногенеза и антропогенеза карфагенян.

В третьей главе речь идет о теоретических проблемах Карфагенской культуры. Автор дает схему культуры, и, ссылаясь на Кросбера и Клакхона, утверждает, что разные структуры разных культур обусловлены различными системами социальных ценностей. В Карфагене автор считает такими ценностями традиционность и практичность, которые вели в конечном счете к недооценке искусства, философии и т.п. Говоря о политической пассивности карфагенян и также о наличии у них своеобразного и понятия свободы, автор критикует европоцентристскую концепцию Монтэзена, говорящего о полноте и не свободе европейского (индоарийского) следа (рода)

В последней главе автор останавливается на проблемах искусства, религии и общественного склада карфагинян.

Cro, de nat. desc., I
Lé, XXI, XXII, par, XIX
Plu, Nat. Hist., 18
Plut, de is. just. gr., 3
Ege, Hist.,
Cass, Bell.,
Cypri, Hist.,

Monographien

1. Albert H., The Latin West - Carthage, Africa and Gaul, Camb., vol. II.
2. Albert H., Römische Religionsgeschichte, 2 B., Berlin - Leipzig, 1933.
3. Albert H., Antike und Christentum, Frankfurt, 1934.
4. Beyer G., Les origines de l'art, Paris, 1910.
5. Betoch J., Die Bevölkerung der griechisch-italischen Welt, Leipzig, 1935.

Hasutatud kirjandus

Cic., de nat. deor., II.

Liv., XXI; XXII; per., XLIX.

Plin., Nat. Hist., 18.

Plut., de re publ. ger., 3.

Геп., Учр.;

Свет., Бечн;

Страб., Геог.;

Monograafiad

1. Albertini E., The Latin West: Africa, Spain and Gaul, CAH, vol. XI
2. Altheim F., Römische Religionsgeschichte, B. III, Berlin-Leipzig, 1933.
3. Altheim F., Soldatenreisen, Frankfurt, 1938.
4. Bayet C., Précis d'histoire de l'art, Paris, 1910.
5. Beloch J., Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt, Leipzig, 1886.

6. Birt Th., Eine römische Literaturgeschichte,
Marburg, 1909.
7. Burck E., Das Bild der Karthager in der römischen Literatur, Rom u. Karthago, Leipzig
1943.
8. CAJL, vol. of Plates III.
9. Charlesworth, M., The Fall of Carthage.
Epilogue, CAJL, vol. VIII.
10. Contenau G., La civilisation Phénicienne,
Paris, 1924.
11. Dussaud R., Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Égée, Paris, 1912.
12. Enplin, W., Der Einfluß Karthagos auf Staatsverwaltung u. Wirtschaft der Römer, Rom u. Karthago.
13. Fowler W., The Religious Experience of the Roman People, London, 1911.
14. Frank T., Rome and Carthage: I Punic War,
CAJL, vol. VII
15. Gardner P., The Principles of Greek Art,
N.Y., 1914.
16. Zahn L., Das Kaiserthum, Leipzig, 1913.
17. Hallward B., Hannibal's Invasion of Italy;
The Roman Defensive, Scipio and
Victory, CAJL, vol. VIII
18. Herbig R., Das archäologische Bild des Puniertums, Rom u. Karthago.

19. Fleuß A., Die Gestaltung des römischen u. des Karthagischen Staates, Rom u. Karthago.
20. Gsell S., Histoire ancienne de l'Afrique du Nord, vol. IV, Paris, 1924.
21. Kahrstedt U., (in Meltzer), Geschichte der Karthager, Berlin-Leipzig, 1913.
22. Kroeber A., and Kluckhohn C., Culture. Critical Review of Concepts and Definitions, N.Y. 1964.
23. Gelzer M., Der Rassen Gegensatz als geschichtlicher Faktor, Rom u. Karthago
24. Liddell H., History of Rome, London, 1885
25. Miller S., The Army and the Imperial House, CAH, vol. XII
26. Mommsen Th., Römische Geschichte, B. I(2), Berlin, 1868.
27. Moore M., The Roman Commonwealth, London, 1936.
28. Pottier E., Les Statuettes de terre cuite, Paris, 1890.
29. Radhakrishnan S., Eastern Religions and Western Thought, Oxford, 1969.
30. Rostoftzeff M., Ancient History, vol. II, N.Y. - London, 1933.
31. Schachermeyr F., Karthago in rassen geschichtlicher Betrachtung, Rom u. Karthago.

32. Segrera J., Los origines de la cultura española, Barcelona, 1929.
33. Shottlaender E., Römisches gesellschaftsdenken, Weimar, 1969.
34. Jaeger F., Völker u. Rassenkämpfe im westlichen Mittelmeer Rom u. Karthago.
35. Goynbee A., A study of history, vol. III, London, 1934.
36. Vogt J., Das Puniertum u. die Dynastie des Septimius Severus, Rom u. Karthago.
37. Warmington, Carthage, London, 1960.
38. Westermarck E., Sexualfragen, Leipzig 1909.
39. Абднєв В. Н., Памятники древнего Туниса, Вост. нст., 1970, № 8.
40. Андреев В. Н. Л., Генетический аспект взаимосвязи традиций и моральных норм, Фил. науки, 1971, № 1.
41. Гиро П., Частная и общественная жизнь римлян, Москва, 1913. (с франц.)
42. Эстюльен Ш.-А., История Северной Африки, Т. I, М. 1961 (перевод с франц.)
43. Златкин Н. Я., А. Тойнби об историческом прошлом и современном поло-

- э
экенни кочевых народов,
Воп. ист., 1971, № 2.
44. Кач Т. П., Финикийцы в Сардинии, Сб.
Норцня, Воронеж, 1971.
45. Клаус Г., мышленне научное и ненауч-
ное, рациональное и иррациональ-
ное, Фил. науки, 1971, № 4.
46. Кон И. С., к проблеме национального
характера, Сб. История и психо-
логия, М. 1971.
47. Лебонв Г., Психология народовъ и массъ,
С.-П. 1896 (перев. с франц.)
48. Маховский Я., История морского пиратства,
М., 1972.
49. Машкин Н. А., Последний бек пуническо-
го Карфагена, ВДН, 1949, № 2.
50. XIII международный конгресс историков
(обзор), ВДН, 1971, № 1.
51. Розжанский Н. В. Проблемы исторической
психологии и изучение античнос-
ти, Воп. Фил., 1971, № 9.
52. Тихонов Ю., Карфаген не должен быть
разрушен, Вокруг света, 1971, № 8.
53. Узнадзе Д. Н., Психологические исследо-
вания, М. 1966.
54. Шифман И. Ш. Возникновение карфагенс-
кой державы, М.-Л. 1963.
55. Шифман И. Ш., Финикийский язык, М., 1965.

56. Шифман Н. Ш., Финскийские мореходы, М., 1965.
57. Ильинская Л. С., История и культура античной Италии и Рима в свете археологических открытий последнего десятилетия, ВДН, 1973, №1.

Sisukord

Eessõna	lk. 2
geograafilised tingimused. Ülevaade ajaloost	lk. 4.
Kriitiline ülevaade teooriatest	lk. 13.
20. sajandi kultuuri teoreetilised probleemid	lk. 27.
20. sajandi kultuuri üksikprobleemid	lk. 45.
Lõppsõna	lk. 61.
Resümee (vene keeles)	lk. 63.
Kasutatud kirjandus	lk. 66.